

Conselleria d'Educació, Cultura i Esport

RESOLUCIÓ de 18 de febrer de 2015, de la Conselleria d'Educació, Cultura i Esport, per la qual s'incoa l'expedient per a declarar Bé d'Interés Cultural, amb la categoria d'espai etnològic, a favor de la Ruta dels Molins Paperers de Banyeres de Mariola al Riu Vinalopó. [2015/1613]

Vista la sol·licitud de l'Ajuntament de Banyeres de Mariola i els informes emesos pels serveis tècnics d'esta direcció general favorables a la incoació de l'expedient per a la declaració de la Ruta dels Molins Paperers de Banyeres de Mariola al Riu Vinalopó com a Bé d'Interés Cultural.

Considerant el que disposen els articles 27 i 28 de la Llei 4/1998, d'11 de juny, del Patrimoni Cultural Valencià, esta conselleria, en allò que és matèria de la seua competència, ha resolt:

Primer

Incoar l'expedient per a declarar Bé d'Interés Cultural, amb categoria d'espai etnològic, a favor de la Ruta dels Molins Paperers de Banyeres de Mariola al Riu Vinalopó, i encomanar-li la tramitació a la Direcció General de Cultura d'esta conselleria.

Segon

De conformitat amb el que disposa l'article 28 de la Llei 4/1998, d'11 de juny, del Patrimoni Cultural Valencià, determinar els valors del bé que justifiquen la declaració com a Bé d'Interés Cultural amb la categoria d'espai etnològic, descriure el bé i les seues parts integrants per a una més perfecta identificació, delimitar l'entorn afectat i fixar les normes de protecció del bé i del dit àmbit en els annexos que s'adjunten a la present resolució.

Tercer

En compliment del que es preceptua en l'article 27.3 de la Llei 4/1998, d'11 de juny, del Patrimoni Cultural Valencià, notificar esta resolució als interessats i a l'Ajuntament de Banyeres de Mariola, i fer-los saber que, de conformitat amb el que estableixen els articles 35 i 36, en relació amb el 27.4, de la llei, la realització de qualsevol intervenció, tant en l'espai etnològic com en el seu entorn, haurà de ser autoritzada preceptivament per esta direcció general abans de fer-la i d'atorgar-li la llicència municipal si és el cas, quan esta siga preceptiva, així com qualsevol canvi en els usos contrets per l'immoble en la present incoació, de conformitat amb el que disposa l'article 33 de la mencionada llei.

Quart

Esta incoació, d'acord amb el que estableix l'article 33 de la Llei 4/1998, d'11 de juny, del Patrimoni Cultural Valencià, determina la suspensió de l'atorgament de llicències municipals de parcel·lació, urbanització, construcció, demolició, activitat i la resta d'actes d'edificació i ús del sòl que afecten l'espai etnològic i el seu entorn de protecció, així com de les dites actuacions quan siguen dutes a terme directament per les entitats locals. Queden igualment suspesos els efectes de les ja atorgades.

No obstant això, la Direcció General de Cultura podrà autoritzar les actuacions mencionades quan considere que, en aplicació de les normes de protecció determinades per la present resolució, no perjudiquen manifestament els valors del bé que motiven la incoació.

Quint

Que, en compliment del que s'estableix en l'article 27.3 de la llei, es notifique la present resolució al Registre General de Béns d'Interés Cultural dependent de l'Administració General de l'Estat per a l'anotació preventiva i al Registre de la Propietat amb el mateix fi.

Sext

D'acord amb el que es preveu en l'article 86 de la Llei 30/1992, de 26 de novembre, de Règim Jurídic de les Administracions Públiques i del procediment Administratiu, i en l'article 27 de la Llei 4/1998, d'11

Conselleria de Educación, Cultura y Deporte

RESOLUCIÓN de 18 de febrero de 2015, de la Conselleria de Educación, Cultura y Deporte, por la que se incoa expediente para declarar Bien de Interés Cultural, con categoría de espacio etnológico, a favor de la Ruta dels Molins Paperers de Banyeres de Mariola al Riu Vinalopó. [2015/1613]

Vista la sol·licitud del Ayuntamiento de Banyeres de Mariola y los informes emitidos por los servicios técnicos de esta dirección general favorables a la incoación del expediente para la declaración de la Ruta dels Molins Paperers de Banyeres de Mariola al Riu Vinalopó como bien de interés cultural.

Considerando lo que dispone el artículo 27 y 28 de la Ley 4/1998, de 11 de junio, del Patrimonio Cultural Valenciano, esta conselleria, en lo que es materia de su competencia, ha resuelto:

Primero

Incoar expediente para declarar Bien de Interés Cultural, con categoría de Espacio Etnológico, a favor de la Ruta dels Molins Paperers de Banyeres de Mariola al Riu Vinalopó, encomendando su tramitación a la Dirección General de Cultura de esta conselleria.

Segundo

De conformidad con lo dispuesto en el artículo 28 de la Ley 4/1998, de 11 de junio, del Patrimonio Cultural Valenciano, determinar los valores del bien que justifican su declaración como Bien de Interés Cultural con la categoría de espacio etnológico, describir el mismo y sus partes integrantes para su más perfecta identificación, así como delimitar el entorno afectado y fijar las normas de protección del bien y de dicho ámbito en los anexos que se adjuntan a la presente resolución.

Tercero

En cumplimiento de lo preceptuado en el artículo 27.3 de la Ley 4/1998, de 11 de junio, del Patrimonio Cultural Valenciano, notificar esta resolución a los interesados y al ayuntamiento de Banyeres de Mariola y hacerles saber que de conformidad con lo que establecen los artículos 35 y 36 en relación con el 27.4 de la ley, la realización de cualquier intervención, tanto en el espacio etnológico como en su entorno, deberá ser autorizada preceptivamente por esta dirección general con carácter previo a su realización y al otorgamiento de licencia municipal en su caso, cuando esta resulte preceptiva, así como cualquier cambio de uso en el inmueble al que se contrae la presente incoación, de conformidad con lo que dispone el artículo 33 de la mencionada ley.

Cuarto

La presente incoación, de acuerdo con lo establecido en el artículo 33 de la Ley 4/1998, de 11 de junio, del Patrimonio Cultural Valenciano, determina la suspensión del otorgamiento de licencias municipales de parcelación, urbanización, construcción, demolición, actividad y demás actos de edificación y uso del suelo que afecten al espacio etnológico y a su entorno de protección, así como de dichas actuaciones cuando sean llevadas a cabo directamente por las entidades locales. Quedan, igualmente suspendidos los efectos de las ya otorgadas.

No obstante, la Dirección General de Cultura podrà autorizar las actuaciones mencionadas cuando considere que, en aplicación de las normas de protección determinadas por la presente resolución, manifestamente no perjudican los valores del bien que motivan la incoación.

Quinto

Que en cumplimiento de lo preceptuado en el art. 27.3 de la ley, se notifique la presente resolución al Registro General de Bienes de Interés Cultural dependiente de la Administración General del Estado para su anotación preventiva y al Registro de la Propiedad con el mismo fin.

Sexto

Conforme a lo previsto en el artículo 86 de la Ley 30/1992, de 26 de noviembre, de Régimen Jurídico de las Administraciones Públicas y del procedimiento Administrativo, y en el artículo 27 de la Ley 4/1998,

de juny, del Patrimoni Cultural valencià, obrir un període d'informació pública, a fi que totes les persones interessades puguen examinar l'expedient durant el termini d'un mes a partir de la publicació de la present resolució en el *Diari Oficial de la Comunitat Valenciana*. L'expedient estarà a disposició de les persones interessades en la seu de la Direcció General de Cultura, av. Constitució, núm. 284, de València.

Sèptim

Que la present resolució, amb els seus annexos, es publique en el *Diari Oficial de la Comunitat Valenciana* i en el *Boletín Oficial del Estado*.

Cosa que es fa pública als efectes oportuns.

València, 18 de febrer de 2015.– La consellera d'Educació, Cultura i Esport: Maria José Catalá Verdet.

ANNEX I

Dades sobre el bé objecte de la declaració

1. Denominació:

Ruta dels Molins Paperers de Banyeres de Mariola al Riu Vinalopó.

2. Localització

2.1. Comunitat autònoma: Comunitat Valenciana.

2.2. Província: Alacant.

2.3. Municipi: Banyeres de Mariola.

3. Delimitació

3.1. Justificació de la delimitació de l'espai etnològic

Es consideren inclosos en l'àmbit proposat com a espai etnològic els edificis de més rellevància vinculats a l'aprofitament hidràulic de les aigües del riu Vinalopó al terme de Banyeres de Mariola, tant per a un ús industrial moliner com per a un ús agrícola, el mateix riu Vinalopó en este tram i els terrenys directament vinculats als edificis anteriorment esmentats i les riberes del riu.

3.1.1. Definició literal de la delimitació

Origen: vèrtex nord-oest de la parcel·la 513 del polígon 014, punt A.

Sentit: horari.

Línia delimitadora: des de l'origen la línia delimitadora recorre el límit nord de les parcel·les 513, 549 (introduint-s'hi i exclouent les edificacions que hi ha dins), 548, 547, 555, 605 i 546 del polígon cadastral núm. 14. Travessa la carretera CV-804 i continua pel seu límit amb la parcel·la 1 del polígon cadastral núm. 15 i amb la parcel·la 1 de l'illa cadastral 28741, incorporant-la. Prossegueix pel límit entre les parcel·les 217 i 240 d'este polígon, i d'esta última amb la parcel·la 3, fins a continuar incorporant la parcel·la 3b i una franja de 15 m des de l'eix del riu sobre les parcel·les 12 i 88 (incorporant les restes del molí de Serrella), incloent-hi les parcel·les 89 i 118.

La línia continua cap al nord pel límit oest de la parcel·la 213, envolta la 218, continua pels límits oest i nord de la 123, els límits nord de la 38, pel límit nord de la parcel·la 190b (séquia i partidor), incorporant-la, i inclou el camí fins a la carretera CV-795. Pel límit est del camí descendix fins a continuar per una línia virtual paral·lela al riu situada a 20 m de l'eix del riu. La línia descendix cap al sud pel límit entre les parcel·les 196 i 197. Travessa el riu, entra en el polígon 12 i deriva aigües avall per una línia virtual situada a 15 m de l'eix del riu fins a la séquia del molí de l'Ombria.

Prossegueix pel límit sud de la séquia. Incorpora la totalitat de la parcel·la 477. Prossegueix per una línia virtual paral·lela a l'eix del riu i situada a 15 m d'este, travessant les parcel·les 476, 473, 475, 474 i 123.

Integra les parcel·les 117 i la 13. Travessa la carretera CV-804 i inclou les parcel·les 54b, 53b, 51b i 042 del polígon 13. Travessa el riu i continua pel límit oest de la parcel·la 513 del polígon 14 fins al punt d'origen.

3.1.2. Delimitació gràfica

S'adjunta el plànol en l'annex del document.

3.2. Justificació de la delimitació de l'entorn de protecció de l'espai etnològic

En l'entorn de protecció s'inclou la unitat paisatgística formada per la conca del riu Vinalopó, que alimenta els molins, i els vessants de les

de 11 de junio, del Patrimonio Cultural Valenciano, abrir un período de información pública, a fin de que cuantas personas tengan interés puedan examinar el expediente durante el plazo de un mes a partir de la publicación de la presente resolución en el *Diari Oficial de la Comunitat Valenciana*. El expediente estará a disposición de los interesados en la sede de la Dirección General de Cultura, av. Constitución núm. 284 de Valencia.

Séptimo

Que la presente resolución con sus anexos se publique en el *Diari Oficial de la Comunitat Valenciana* y en el *Boletín Oficial del Estado*.

Lo que se hace público a los efectos oportunos.

Valencia, 18 de febrero de 2015.– La consellera de Educación, Cultura y Deporte: María José Catalá Verdet.

ANEXO I

Datos sobre el bien objeto de la declaración

1. Denominación

Ruta dels molins paperers de Banyeres de Mariola al riu Vinalopó

2. Localización

2.1. Comunidad Autónoma: Comunitat Valenciana

2.2. Provincia: Alicante

2.3. Municipio: Banyeres de Mariola

3. Delimitación

3.1. Justificación de la delimitación del espacio etnológico

Se consideran incluidos en el ámbito propuesto como espacio etnológico, los edificios de mayor relevancia vinculados con el aprovechamiento hidráulico de las aguas del río Vinalopó en el término de Banyeres de Mariola, tanto para su uso industrial molinero como para el uso agrícola; el mismo río Vinalopó en este tramo y los terrenos directamente vinculados a los edificios anteriormente citados y las riberas del río.

3.1.1. Definición literal de la delimitación

Origen: vértice noroeste de la parcela 513 del polígono 014, punto A.

Sentido: horario.

Línea delimitadora: desde el origen la línea delimitadora recorre el límite norte de las parcelas 513, 549 (introduciéndose en ella excluyendo las edificaciones existentes de su interior), 548, 547, 555, 605 y 546 del polígono catastral núm. 14. Cruza la carretera CV-804 y continúa por el límite entre esta con la parcela 1 del polígono catastral núm. 15 y con la parcela 1 de la manzana catastral 28741, incorporándola. Prosigue por el límite entre las parcelas 217 y 240 de este polígono, y de esta última con la parcela 3, hasta continuar incorporando la parcela 3b y una franja de 15 m desde el eje del río sobre las parcelas 12 y 88 (incorporando los restos del molino de Serrella), incluyendo las parcelas 89 y 118.

La línea continúa hacia el norte por el límite oeste de la parcela 213, envuelve la 218, continua por los límites oeste y norte de la 123, los límites norte de la 38, por el límite norte de la parcela 190b (acequia y partidor), incorporándola, e incluye el camino hasta la carretera CV-795. Por el límite Este del camino descendiendo hasta continuar por una línea virtual paralela al río situada a 20 m del eje de este. La línea descendiendo a sur por el límite entre las parcelas 196 y 197. Cruza el río, entrando en el polígono 12 y deriva aguas abajo por una línea virtual situada a 15 m del eje del río hasta la acequia del Molí de l'Ombria.

Prosigue por el límite sur de la acequia. Incorpora la totalidad de la parcela 477. Prosigue por una línea virtual paralela al eje del río y situada a 15 m de este, atravesando las parcelas 476, 473, 475, 474 y 123.

Integra las parcelas 117 y la 13. Cruza la carretera CV-804 e incluye las parcelas 54b, 53b, 51b y 042 del polígono 13. Cruza el río continúa por el límite oeste de la parcela 513 del polígono 14 hasta el punto de origen.

3.1.2. Delimitación gráfica: se adjunta plano en el anexo al documento.

3.2. Justificación de la delimitación del entorno de protección del espacio etnológico:

Se incluye en el entorno de protección la unidad paisajística formada por la cuenca del río Vinalopó que alimenta los molinos, y las

muntanyes que el conformen, limitada també pels camins més pròxims des d'on és possible la contemplació del bé d'interès cultural. Per a la concreció de l'àmbit del bé d'interès cultural en les franges establides per distàncies a l'eix del riu, caldrà ajustar-se a la constatació amb la realitat física. La representació gràfica adjunta, basada en el cadastre vigent, és, a estos efectes, merament indicativa.

3.2.1. Definició literal de la delimitació

Origen: vèrtex sud-oest de la parcel·la cadastral 512 del polígon cadastral núm. 14, punt B.

Sentit: horari.

Línia delimitadora: la línia es dirigeix al nord pel límit oest de la parcel·la 512, gira a l'est per la prolongació virtual del límit sud de la parcel·la 514 i des del seu vèrtex sud-est es dirigeix a la fatxada de l'edificació existent en la parcel·la 650. Continua per la prolongació virtual de la dita fatxada fins a la seua intersecció amb la parcel·la 505.

Travessa les parcel·les 505 i 503 fins al vèrtex nord de la parcel·la 504, segueix pels límits nord de les parcel·les 504, 498 i 40. Creua el camí i incorpora les parcel·les 486, 485 i 483. Des del vèrtex nord-est de la 483 es dirigeix a la fatxada sud de l'edifici situat en la parcel·la 01 de l'illa cadastral 25749. Continua per esta fatxada i d'allí al vèrtex sud-est d'esta parcel·la 01. Continua incorporant la carretera CV-804 amb els talussos i murs de contenció del flanc nord. Travessa la carretera i es dirigeix al límit sud de la parcel·la 2 de l'illa 28741 fins a la seua intersecció amb la parcel·la 217 del polígon 15. Travessa des d'este punt la parcel·la 217 fins al límit est de la parcel·la 4, que incorpora. Creua el camí, segueix cap al sud-est incorporant-lo (amb els talussos i murs de contenció del flanc nord) i hi prossegueix després de creuar l'assagador de la Fontanella.

La línia continua pel límit oest de la parcel·la 83 i sud de les parcel·les 84, 81, 80 i 78. Des del vèrtex sud-est de la 78 es dirigeix al vèrtex nord-oest de la 77. Prossegueix incorporant les parcel·les 77, 76, 107 i 108. Creua el camí cap al nord i l'incorpora en direcció est fins al vèrtex oest de la parcel·la 121. Continua pel límit nord de la parcel·la 121 (amb els talussos i murs de contenció tant del costat nord dels camins com de les parcel·les anteriorment enumerades), gira a nord pels límits oest de les parcel·les 189 i 188. Continua pel límit nord d'esta parcel·la 189. Segueix pel límit sud de la carretera CV-795 fins a la seua intersecció amb la prolongació sud de la mitgera est de la parcel·la 304 del polígon cadastral núm. 9. Des d'allí es dirigeix al sud fins al vèrtex est de la parcel·la 196 del polígon 15. Continua des d'este vèrtex pel límit oest de la parcel·la 196, des d'allí creua el riu i prossegueix fins al vèrtex sud-est de la parcel·la 484e del polígon 12, en recorre el límit sud i prossegueix pel límit sud-est de la parcel·la 815. Creua el camí i, incorporant-lo, es dirigeix a la parcel·la 003, i passa pel límit oest d'esta parcel·la fins al seu vèrtex sud.

Es dirigeix fins a la seua intersecció amb la prolongació virtual de la mitgera entre les parcel·les 461 i 460; prossegueix pel barranc o camí entre les parcel·les 464, 455, 454 i 433, i amb les 453, 452, 450 i 448, incloent-lo. Es dirigeix després al vèrtex est de la parcel·la 768 i des d'allí recorre el límit sud-oest de la parcel·la 127, 662, 661, 663 i 129a fins al camí.

Travessa el camí i prossegueix pel límit est de la parcel·la 112, i pel límit sud de les parcel·les 95 i 96. Segueix cap al nord-oest pel camí, incloent-lo (amb els seus talussos i murs de contenció), i es dirigeix al límit est de la parcel·la 22721. Segueix al nord per este límit, gira a l'oest pel camí i recorre el límit nord d'esta parcel·la fins a girar al nord i continuar pel límit entre les parcel·les 76 i 93. Travessa la carretera CV-804 i continua per la mitgera entre les parcel·les 170 i 54 del polígon 13. Continua pel límit sud de la parcel·la 53. Des del vèrtex sud-oest d'esta parcel·la es dirigeix al vèrtex nord-est de la parcel·la 52. Continua pel límit nord de la parcel·la 52. Creua la parcel·la 46 i segueix per les mitgeres nord de les parcel·les 185, 002 i 47. Gira al nord per la prolongació virtual del límit oest de la parcel·la 042 fins a prosseguir per este límit fins al riu. Creua el riu i envolta la parcel·la 513 del polígon 014 i des d'allí torna al punt d'origen B.

3.2.2. Delimitació gràfica

S'adjunta el plànol en l'annex al document.

4. Descripció i dades historicoartístiques

El curs alt del riu Vinalopó presenta un ric i variat repertori de solucions tècniques per a l'aprofitament de l'aigua en activitats domèstiques

vertientes de los montes que lo conforman, acotada también por los caminos más próximos desde donde es posible la contemplación del bien de interés cultural. Para la concreción del ámbito del bien de interés cultural en las franjas establecidas por distancias al eje del río se estará a su constatación con la realidad física del mismo. La representación gráfica adjunta, basada en el catastro vigente, es a estos efectos meramente indicativa.

3.2.1 Definición literal de la delimitación

Origen: vértice sudoeste de la parcela catastral 512 del polígono catastral núm. 14, punto B.

Sentido: horario.

Línea delimitadora: la línea se dirige a norte por el linde oeste de la parcela 512, gira a este por la prolongación virtual del linde sur de la parcela 514 y desde el vértice sudeste de esta se dirige a la fachada de la edificación existente en la parcela 650. Continúa por la prolongación virtual de dicha fachada hasta su intersección con la parcela 505.

Atraviesa las parcelas 505 y 503 hasta el vértice norte de la parcela 504, sigue por los lindes norte de las parcelas 504, 498 y 40. Cruza el camino e incorpora las parcelas 486, 485 y 483. Desde el vértice nordeste de la 483 se dirige a la fachada sur del edificio sito en la parcela 01 de la manzana 25749. Continúa por esta fachada y desde allí al vértice sudeste de esta parcela 01. Continúa incorporando la carretera CV-804 con los taludes y muros de contención del flanco norte. Cruza la carretera para tomar el linde sur de la parcela 2 de la manzana 28741 hasta su intersección con la parcela 217 del polígono 15. Atraviesa desde este punto la parcela 217 hasta el linde este de la parcela 4 incorporándola. Cruza el camino y sigue a sudeste incorporándolo (con los taludes y muros de contención del flanco norte), prosigue por el mismo tras cruzar la colada de Fontanella.

La línea continua por el linde oeste de la parcela 83 y sur de las parcelas 84, 81, 80 y 78. Desde el vértice sudeste de la 78 se dirige al vértice noroeste de la 77. Prosigue incorporando las parcelas 77, 76, 107 y 108. Cruza el camino hacia el norte y lo incorpora en dirección este hasta el vértice oeste de la parcela 121. Continúa por el límite norte de la parcela 121 (con los taludes y muros de contención tanto del lado norte de los caminos como de las parcelas anteriormente enumeradas), girando a norte por los lindes oeste de las parcelas 189 y 188. Continúa por el linde norte de esta parcela 189. Sigue por el linde sur de la carretera CV-795 hasta su intersección con la prolongación sur de la medianera Este de la parcela 304 del polígono catastral núm. 9. Desde allí se dirige a sur hasta el vértice este de la parcela 196 del polígono 15. Continúa desde este vértice por el linde oeste de la parcela 196, desde allí, cruza el río y prosigue hasta el vértice sudeste de la parcela 484e del polígono 12, recorre el linde sur de esta y prosigue por el linde sudeste de la parcela 815. Cruza el camino e incorporándolo se dirige hasta la parcela 003, discurriendo por el linde oeste de esta, hasta su vértice sur.

Se dirige hasta su intersección con la prolongación virtual de la medianera entre las parcelas 461 y 460 prosigue por el barranco o camino entre las parcelas 464, 455, 454 y 433, y con las 453, 452, 450 y 448 incluyéndolo. Se dirige luego al vértice este de la parcela 768 y desde allí recorre el linde sudoeste de la parcela 127, 662, 661, 663 y 129a hasta el camino.

Cruza el camino y prosigue por el linde este de la parcela 112. Por el linde sur de las parcelas 95 y 96. Sigue a noroeste por el camino incluyéndolo (con sus taludes y muros de contención) y se dirige al linde este de la parcela 22721. Sigue a norte por este linde y gira a oeste por el camino recorriendo el linde norte de esta parcela hasta girar a norte y continuar por el linde entre las parcelas 76 y 93. Cruza la carretera CV-804 y continua por la medianera entre las parcelas 170 y 54 del polígono 13. Continua por el linde sur de la parcela 53. Desde el vértice sudoeste de esta parcela se dirige al vértice nordeste de la parcela 52. Continua por el linde norte de la parcela 52. Cruza la parcela 46 y sigue por las medianeras norte de las parcelas 185, 002 y 47. Gira a norte por la prolongación virtual del linde oeste de la parcela 042. Hasta proseguir por este linde hasta el río. Cruza el río y envuelve la parcela 513 del polígono 014 y desde allí al punto de origen B.

3.2.2. Delimitación gráfica

Se adjunta plano en el anexo al documento.

4. Descripción y datos histórico-artísticos

El curso alto del río Vinalopó presenta un rico y variado repertorio de soluciones técnicas para el aprovechamiento del agua en actividades

i productives. Les distintes cultures que s'han assentat en esta zona han anat construïnt al llarg dels segles tota una sèrie d'elements del patrimoni hidràulic a fi d'utilitzar fins a l'última gota d'aigua existent.

Els sistemes de regadiu derivats del riu Vinalopó, fonamentats en el Partidor d'aigües que distribuïx històricament l'aigua de reg per als termes de Banyeres, Bocairent i Beneixama. Els microsisitemes hidràulics construïts a partir de l'aprofitament de fonts i galeries drenants (els nostres alcavons o mines d'aigua, equivalents a les *foggara* nord-africanes i els famosos *qanats* iranians). Els sistemes d'assut i séquia dotats de basses de decantació i alimentats de forma complementària per alcavons, al servici de molins fariners, drapers i paperers. I els llavadors per a l'ús domèstic, etc.

Una de les principals singularitats del patrimoni cultural de l'aigua de l'Alt Vinalopó és la segregació, quasi total, entre usos de regadiu i usos mecànics de l'aigua. La construcció de molins es va concentrar històricament sobre el mateix curs del riu, fora dels sistemes de séquies construïts per al regadiu, amb l'excepció de l'enginy que aprofitava ja en el segle XIV la caiguda al riu de la porció de l'aigua del partidor que corresponia a Biar.

El creixement de la població en època andalusina i després de la conquesta cristiana va impulsar la construcció de molins fariners al riu. La intensificació de l'activitat mercantil i la indústria drapera va impulsar des del segle XV la construcció de molins per a l'aprest de draps (molins drapers, batans). Amb el desenrotllament de la indústria del paper, en el segle XVIII va començar la construcció al riu de molins paperers, tendència mantinguda fins al segle XX en paral·lel a l'increment de la demanda de paper de fumar. Als termes de Bocairent i Banyeres van arribar a funcionar fins a catorze enginys paperers. La reutilització històrica d'un mateix salt artificial d'aigua per molins de diverses tipologies és habitual, i de vegades es conserven molins de diversos tipus construïts en associació.

Banyeres de Mariola és hui en dia una vila industrial gràcies al seu passat hidràulic. L'Ajuntament de Banyeres ha sigut i és especialment sensible a la protecció i la recuperació del patrimoni cultural de l'aigua, fonament de la seua industrialització i de la seua identitat cultural com a població. La creació, en 1997, del Museu Valencià del Paper de Banyeres de Mariola constituïx el punt de partida de l'acció pública municipal en pro del patrimoni hidràulic local, gràcies a la col·lecció cedida per Juan Castelló Mora, origen de l'actual museu instal·lat a Vil·la Rosario.

L'Ajuntament de Banyeres, no obstant això, pretén fer del Museu un museu viu. El propòsit sempre ha sigut, per tant, que el Museu tinga com a ubicació permanent algun dels monumentals molins paperers del Vinalopó, restaurat a este efecte estructuralment i funcionalment. El punt de partida va ser la compra per l'Ajuntament, en 1991, de tots els edificis, les instal·lacions hidràuliques i els terrenys de l'extinta Papeles Reunidas, SA (molins de l'Ombria, de Sol i del Pont).

S'han dut a terme obres de consolidació interior i exterior del molí de l'Ombria. S'ha rehabilitat la coberta de la nau principal del molí del Pont. Així mateix, s'ha dut a terme la restauració de la séquia i la bassa de decantació del molí de Sol, de gran interès paisatgístic i ambiental. Les intervencions en este molí van continuar amb la consolidació de l'interior i la rehabilitació de la coberta de la nau principal, i amb la recuperació d'un dels edificis annexos per a la creació d'un centre d'interpretació del riu Vinalopó i de la indústria paperera. Dins del capítol de conservació i restauració d'infraestructures hidràuliques destaca la recuperació d'una séquia de 50 metres de longitud vinculada al Partidor de les aigües.

Les intervencions de conservació, restauració i posada en valor han estat orientades a fer possible el gaudi públic del patrimoni hidràulic del riu. Amb este objecte s'ha creat la Ruta dels Molins per mitjà de l'obertura, el condicionament i la senyalització de l'itinerari que va vora el riu Vinalopó, que permet fer un recorregut circular per l'àrea de gran part de l'espai etnològic.

Així doncs, el riu Vinalopó presenta al seu pas per Banyeres de Mariola un gran interès cultural, etnogràfic i arquitectònic, en un entorn pràcticament intacte, sense degradació biològica, pol·lució o contaminació acústica; té a més una rica flora i fauna, i afegit a la seua riquesa paisatgística i mediambiental nombrosos elements de l'anomenada arquitectura industrial o de l'aigua.

– Descripció detallada del sistema hidràulic

domèstics i productives. Las distintas culturas que se han asentado en esta zona, han ido construyendo a lo largo de los siglos toda una serie de elementos del patrimonio hidràulico a fin de utilizar hasta la última gota de agua existente.

Los sistemas de regadío derivados del río Vinalopó, fundamentados en el Partidor de aguas que distribuye históricamente el agua de riego para los términos de Banyeres, Bocairent y Beneixama. Los microsisitemas hidràulicos construidos a partir del aprovechamiento de fuentes y galerías drenantes (nuestros *alcavons* o minas de agua, equivalentes a las *foggara* norteafricanas y los famosos *qanat* iraníes). Los sistemas de azud y acequia dotados de balsas de decantación y alimentados de forma complementaria por *alcavons*, al servicio de molinos harineros, batanes y papeleros. Y los lavaderos para el uso doméstico, etc.

Una de las principales singularidades del patrimonio cultural del agua del Alto Vinalopó es la segregación, casi total, entre usos de regadío y usos mecánicos del agua. La construcción de molinos se concentró históricamente sobre el propio curso del río, fuera de los sistemas de acequias construidos para el regadío, con la salvedad del ingenio que, aprovechaba ya en el siglo XIV la caída al río de la porción del agua del partidor que correspondía a Biar.

El crecimiento de la población en época andalusí y tras la conquista cristiana impulsó la construcción de molinos harineros en el río. La intensificación de la actividad mercantil y la industria pañera impulsó desde el siglo XV la construcción de molinos para el apresto de paños (molinos *drapers*, batanes). Con el desarrollo de la industria del papel, en el siglo XVIII comenzó la construcción en el río de molinos papeleros, tendencia sostenida hasta el siglo XX en paralelo al incremento de la demanda de papel de fumar. En los términos de Bocairent y Banyeres llegaron así a funcionar hasta catorce ingenios papeleros. La reutilización histórica de un mismo salto artificial de agua por molinos de diversas tipologías resulta habitual, y en ocasiones se conservan molinos de diverso tipo construidos en asociación.

Banyeres de Mariola es hoy en día una villa industrial, gracias a su pasado hidràulico. El Ayuntamiento de Banyeres ha sido y es especialmente sensible a la protección y recuperación del patrimonio cultural del agua, fundamento de su industrialización y de su identidad cultural como población. La creación, en 1997, del Museo Valencià del Paper de Banyeres de Mariola, constituye el punto de partida de la acción pública municipal en pro del patrimonio hidràulico local, gracias a la colección cedida por Juan Castelló Mora, origen del actual museo instalado en Villa Rosario.

El Ayuntamiento de Banyeres, no obstante, pretende hacer del Museo un museo vivo. El propósito siempre ha sido, pues, que el museo tenga como ubicación permanente alguno de los monumentales molinos papeleros del Vinalopó, restaurado estructural y funcionalmente al efecto. El punto de partida fue la compra por el Ayuntamiento, en 1991, de todos los edificios, instalaciones hidràulicas y terrenos de la extinta Papeles Reunidas, SA (molinos de l'Ombria, Sol y Pont).

Se han llevado a cabo obras de consolidación interior y exterior del Molí de l'Ombria. Se ha rehabilitado la cubierta de la nave principal del Molí del Pont. Asimismo, se ha llevado a cabo la restauración de la acequia y balsa de decantación del Molí de Sol, de gran interès paisajístico y ambiental. Las intervenciones en este molino continuaron con la consolidación del interior y la rehabilitación de la cubierta de la nave principal, y recuperación de uno de los edificios anexos para la creación de un centro de interpretación del río Vinalopó y de la industria papeleira. Dentro del capítulo de conservación y restauración de infraestructuras hidràulicas destaca la recuperación de una acequia de 50 metros de longitud vinculada al partidor de las aguas.

Las intervenciones de conservación, restauración y puesta en valor han estado orientadas a hacer posible el goce y disfrute público del patrimonio hidràulico del río. Con este objeto se ha creado la Ruta dels Molins, mediante la apertura, el acondicionamiento y la señalización del itinerario que discurre junto al río Vinalopó, que permite realizar un recorrido circular por el área de gran parte del espacio etnològic.

Así pues, el río Vinalopó presenta, a su paso por Banyeres de Mariola, un gran interès cultural, etnogràfic y arquitectònic, en un entorno pràcticamente intacto, sin degradación biològica, pol·lució o contaminación acústica, contando además con una rica flora y fauna, aúñando su riqueza paisajística y medioambiental junto a numerosos elementos de la llamada arquitectura industrial o del agua.

– Descripción pormenorizada del sistema hidràulico

1. Partidor i séquia del Reg Major (tram d'entrada i eixida del partidor): és l'edifici on es fa el repartiment de l'aigua de la séquia del Reg Major, al marge dret del riu Vinalopó. Propietat de les comunitats de regants de Banyeres, Bocairent i Beneixama. Exemple de la sàvia distribució d'aigües que van posar en pràctica els nostres avantpassats. Al denominat assut de la Tosca, l'aigua del riu és embassada per mitjà d'una característica presa i conduïda pel marge dret al Partidor per la séquia del Reg Major, on es distribuïx entre Banyeres, Bocairent i la vall de Beneixama, punt en què torna al riu l'aigua pertanyent a esta última població. Obra construïda per Pròsper Lafarga en 1911. Bon estat de conservació. La comporta o *trestallador* que s'utilitza és encara de fusta. Per a poder accedir a l'interior són necessàries tres claus, una per cada una de les poblacions que disposen de l'aigua. Per este motiu, anualment, al final del mes de març, els representants de cada una de les juntes dels sindicats majors del reg dels tres municipis, complint amb la tradició, es reuneixen per a la revisió de l'edifici.

2. Molins del Partidor: es tracta de dos molins antics de propietat privada, l'un de farina i l'altre de paper, que aprofitaven l'aigua del partidor, tornada després al riu. Se sap per la documentació que en 1877 es presenta un projecte al Sindicat de Reg de Beneixama per a «construirlo aguas debajo de la casita del Partidor, aprovechando las aguas que caen destinadas para el riego del Valle de Beneixama». El molí va estar funcionant com a fàbrica de paper fins a 1905, desdoblant-se en un molí fariner aigües amunt i en un edifici de telers mecànics aigües avall, i dividint d'esta manera el salt del primigeni molí paperer en dos. En l'actualitat persisteix el lloc on estava emplaçada la roda hidràulica. La seua estructura s'assembla als molins paperers de la zona, característics per les seues cobertes sostingudes amb voltes per arista en la planta baixa, on es feia el paper; la primera planta servia de lloc per a la selecció dels draps i el seu forjat els sostenien bigues; l'última planta, on les finestres eren més grans, servia per assecar el paper. En l'actualitat estan ben conservats com a segona residència i casa rural.

3. Assut del molí de l'Ombria o de la font del Sapo: assut sobre el riu Vinalopó construït l'any 1779 amb carreus de dimensions mitjanes. Presenta una fisonomia semicircular que vol adaptar-se al terreny, i exercix encara la funció de contindre l'aigua per a enviar-la per una séquia, pel marge esquerre, a la bassa del molí de l'Ombria, perquè el cabal, endinsant-se en el molí, servira com a motor principal per al moviment de la seua maquinària interna.

4. Séquia del molí de l'Ombria: la séquia, pertanyent al sistema de reg tradicional, va ser construïda en 1779. Recorre pel marge esquerre del riu una distància de cinc-cents metres fins a arribar al molí de l'Ombria. Pren l'aigua de l'assut situat davall del Partidor, aprofitant la que corre pel riu i la que s'aboca del Partidor, destinades al reg de Beneixama. S'utilitzava la força per a accionar la roda hidràulica i fer funcionar la maquinària del molí. El seu estat de conservació és regular i li falten alguns carreus pel recorregut de la séquia.

5. Bassa del molí de l'Ombria, mina i font: es tracta d'una bassa construïda en 1779, situada al marge esquerre i alimentada per una font, que es troba a escassos metres del molí, en la part posterior. De planta rectangular i feta amb maçoneria de calç amb pedra travada, la bassa és un exemple únic en la zona a causa de la solució donada a un conflicte per la construcció de la séquia, que portava aigua des de l'assut fins al molí. La séquia havia de passar per damunt de la mateixa bassa, però el propietari de la bassa no hi va accedir i van construir la séquia per davall de la bassa, fent una gran volta de mig canó per a sostindre el pes de la bassa. El seu estat de conservació és regular.

6. Molí de l'Ombria: primer molí paperer de Banyeres de Mariola, del qual es va iniciar la construcció en 1779 i situat al marge esquerre del riu Vinalopó. Dedicat des del principi a l'elaboració de paper blanc, que derivaria en 1830 a l'elaboració de paper de fumar. Se li afegien noves edificacions, així com un molí fariner annex. Al final del segle XIX es reconverteix en centre productor d'energia elèctrica i en fàbrica de licors. En 1934 s'integra en Papeleras Reunidas, SA, i cessa l'activitat en 1964. El conjunt d'edificacions presenta una planta bastant irregular a causa de les successives ampliacions i a la instal·lació del molí fariner annex. El seu estat de conservació és roïn, en ruïnes.

1. Partidor y acequia del Reg Major (tramo de entrada y salida del partidor): es el edificio donde se produce el reparto del agua de la acequia del Reg Major, en la margen derecha del río Vinalopó. Propiedad de las comunidades de regantes de Banyeres, Bocairent y Beneixama. Ejemplo de la sabia distribución de aguas que pusieron en práctica nuestros antepasados. En el denominado Azud de la Tosca, el agua del río es embalsada mediante una característica presa y conducida por la margen derecha hacia el partidor por la acequia del Reg Major, donde se distribuye entre Banyeres, Bocairent y el valle de Beneixama, devolviéndose en este punto al río las pertenecientes a esta última población. Obra construida por Próspero Lafarga en 1911. Buen estado de conservación. La compuerta o *trestallador* que se utiliza es aún de madera. Para poder acceder al interior es necesario contar con tres llaves, una por cada una de las poblaciones que disfrutan del agua. Por este motivo, anualmente a finales del mes de marzo, los representantes de cada una de las juntas de los sindicatos mayores del riego de los tres municipios, cumpliendo con la tradición, se reúnen para la revisión del edificio.

2. Molinos del Partidor: se trata de dos antiguos molinos de propiedad privada, uno molinero y el otro papelerero que aprovechaban el agua del partidor, devuelta tras su uso al río. Se conoce por la documentación que en 1877 se presenta un proyecto al Sindicato de Riego de Beneixama para «construirlo aguas debajo de la casita del Partidor, aprovechando las aguas que caen destinadas para el riego del Valle de Beneixama». El molino estuvo funcionando como fábrica de papel hasta 1905, desdoblándose en dos, un molino harinero aguas arriba y un edificio de telares mecánicos aguas abajo, dividiéndose de este modo el salto del primigenio molino papelerero, en dos. En la actualidad persiste el lugar donde estaba emplazada la rueda hidràulica. Su estructura se asemeja a los molinos papeleros de la zona, característicos por sus cubiertas sustentadas con bóvedas de arista en la planta baja, donde se realizaba el papel, la primera planta servía de lugar para la selección de los trapos y su forjado se sustentaba con vigas; la última planta, donde las ventanas eran de dimensiones mayores, servía para el secado del papel. En la actualidad están bien conservados como segunda residencia y casa rural.

3. Azud del Molí de l'Ombria o de la Font del Sapo: azud sobre el río Vinalopó construido en el año 1779 con sillería de medianas dimensiones. Presenta fisonomía semicircular, queriendo adaptarse al terreno, ejerciendo todavía la funcionalidad de contener las aguas para enviarlas por una acequia, por el margen izquierdo hasta la bassa del Molí de l'Ombria para que el mencionado caudal, adentrándose en el molino, sirviera como motor principal para el movimiento de su maquinaria interna.

4. Acequia del Molí de l'Ombria: la acequia perteneciente al sistema de riego tradicional, fue construida en 1779. Recorriendo por el margen izquierdo del río, una distancia de quinientos metros hasta llegar al Molí de l'Ombria. Toma las aguas del azud sito bajo del partidor, aprovechando las que discurren por el río y las que se vierten del partidor, destinadas al riego de Beneixama. Se utilizaba la fuerza para accionar la rueda hidràulica y hacer funcionar la maquinaria del molino. Su estado de conservación es regular, faltando algunos sillares por el recorrido de la acequia.

5. Balsa del Molí de l'Ombria, minado y fuente: se trata de una balsa construida en 1779, sita en la margen izquierda y alimentada por una fuente, que se encuentra a escasos metros del molino, en su parte posterior. De planta rectangular y realizada con mampostería de cal con piedra travada, la balsa es un ejemplo único en la zona debido a una solución de un conflicto por la construcción de la acequia, que le llevaba agua desde el azud hasta el molino. Esta tenía que pasar por encima de la propia balsa, pero el propietario de la misma no accedió y construyeron la acequia por debajo de la balsa, realizando una gran bóveda de medio cañón para sustentar el peso de la balsa. Su estado de conservación es regular.

6. Molí de l'Ombria: primer molino papelerero de Banyeres de Mariola, iniciada su construcción en 1779, sito en la margen izquierda del río Vinalopó. Dedicado desde sus inicios a la elaboración de papel blanco que derivaría en 1830 en la elaboración de papel de fumar. Se le añaden nuevas edificaciones, así como un molino harinero anexo. A finales del siglo XIX se reconvierte en centro productor de energía eléctrica y en fábrica de licores. En 1934 se integra en Papeleras Reunidas, SA, cesando su actividad en 1964. El conjunto de edificaciones presenta una planta bastante irregular, debido a las sucesivas ampliaciones y a la instalación del molino harinero anexo. Su estado de conservación es malo, en ruinas.

7. Assuts del molí de Serrella i llavador: assuts sobre el riu Vinalopó construïts aproximadament al final del segle XVIII, coincidint amb la construcció del molí fariner. Compostos de pedra de carreuat unida per mitjà de grapes a fi de subministrar l'energia necessària per a accionar el mecanisme del molí fariner. El seu estat de conservació és regular. Al costat de les construccions anteriors trobem un llavador xicotet que presenta mal estat de conservació a causa del desús.

8. Molí de Serrella (espai denominat cacau o infern): va ser un molí fariner, que es troba totalment reformat com a vivenda. Forma part del bé només el cacau o concavitat sota terra, en què es col·locaven la roda i l'enginy amb què es movia la maquinària de l'antic molí.

9. Assut del molí de Sol o Blanco y Negro: assut sobre el riu Vinalopó. Parada d'aigua reconduïda per mitjà d'una séquia a fi d'impulsar la maquinària per a la fabricació del paper al molí de Sol. El seu estat de conservació és bo.

10. Séquia del molí de Sol: séquia construïda en 1856 que conduïx l'aigua des de l'assut fins al molí pel marge dret. El molí tenia la seua pròpia presa per mitjà d'un assut fet al riu, d'on part de l'aigua era conduïda per esta séquia, descoberta en el primer tram i feta per mitjà d'un alcavó en el tram final fins a una bassa que servia de depòsit. El seu estat de conservació és bo.

11. Molí de Torrò, assut i font: molí fariner construït al final del segle XVII al marge dret del riu. Presentava una planta rectangular amb fatxada senzilla i coberta de dos vessants. És en 1764 quan sabem que pertany a la família Torrò, la qual dona nom a la construcció. A escassos metres del molí es troba l'assut que embassa l'aigua per a desviar-la a una roda hidràulica. La font d'una canella que deposita l'aigua en una pica xicoteta rectangular se situa en una de les seues parets. L'estat de conservació és roïn, en ruïnes; només es conserven les voltes davall les quals s'ubicaven les moles.

12. Basses de decantació i alcavó del molí de Sol: basses de planta rectangular de grans dimensions construïdes en 1856 i situades al marge dret del riu. Són un conjunt de depòsits on es produïx la sedimentació de les partícules en suspensió d'aigua de forma molt lenta. L'alcavó o mina és una galeria subterrània excavada en la pedra d'uns quatre-cents metres de longitud. El seu estat de conservació és bo.

13. Molí de Sol o Blanco y Negro, i ximenera: molí situat al marge dret del riu. És edificat en 1856 i es dedica, quasi sense interrupció, a l'elaboració de paper de fumar. Al final del segle XIX es convertix en un dels centres productors de paper fumar i llibrets més importants d'Espanya. S'integra en 1934 en Papeleras Reunidas, SA, i tanca l'any 1964. El primitiu cos principal del molí presenta una estructura harmoniosa i elegant, que observa la tipologia clàssica en este tipus d'edificacions. La fatxada principal, al costat oposat al riu, presenta una planta baixa dedicada a oficines i vivendes, ampliada més tard cap a ponent amb una edificació de menor altura i una terrassa envitrada limitada amb una barana construïda en carreus esculpits amb la denominació del molí: Blanco y Negro. També cap al nord es van afegir noves edificacions per a ubicar la classificació i la preparació de les matèries primeres, el taller mecànic, la serradora i l'ermita, entre altres. A la fatxada que dona al riu s'observen dos plantes, més el semisoterrani, lloc on s'elaborava el paper a mà i se situava la roda hidràulica, posteriorment destinada a contindre les tines holandeses, i una altra a un nivell inferior, de construcció posterior, per a col·locar la màquina continua. El molí tenia a més una ximenera de planta circular, substituïda per l'actual de planta quadrada escalonada. L'estat de conservació del cos principal del molí és bo, però no el de les edificacions annexes.

14. Aqüeducte del molí del Pont: aqüeducte sobre el riu, construït en 1877, pròxim al molí de Sol. L'aigua que ix del molí de Sol salven el llit del riu per mitjà d'un aqüeducte de carreus que seguix la séquia pel marge esquerre fins al molí del Pont. El seu estat de conservació és regular.

15. Molí del Pont o La Innovadora, ximenera, alcavó i font: molí situat al marge esquerre del riu. Edificat en 1877 i adjunt a l'antic emplaçament del molí fariner alçat en 1758. S'integra més tard en Papeleras Reunidas, SA, i tanca en 1964. Consta d'una planta semisoterrani amb sostre voltat. La planta baixa contenia la secció de classificació de

7. Azudes del Molí de Serrella y lavadero: azudes sobre el río Vinalopó contruidos aproximadamente a finales del siglo XVIII, coincidiendo con la construcción del molino harinero. Compuestos por piedra de sillería unida mediante grapes al objeto de suministrar la energía necesaria para accionar el mecanismo del molino harinero, siendo su estado de conservación regular. Junto a las construcciones anteriores encontramos un pequeño lavadero que presenta mal estado de conservación debido al desuso.

8. Molí de Serrella (espacio denominado infierno o estolda): fue un molino harinero que se encuentra totalmente reformado como vivienda. Forma parte del bien solo el lugar o concavidad debajo de tierra, en que se asentaba la rueda y artificio con que se movía la maquinaria del antiguo molino.

9. Azud del Molí de Sol o Blanco y Negro: azud sobre el río Vinalopó. Parada de agua reconducida mediante una acequia al objeto de impulsar la maquinaria para la fabricación del papel en el Molí de Sol. Su estado de conservación es bueno.

10. Acequia del Molí de Sol: Acequia construida en 1856 que conduce el agua desde el azud hasta el molino, por la margen derecha. El molino tenia su propia toma mediante un azud practicado en el río, de donde parte del agua era conducida por esta acequia, descubierta en su primer tramo, y practicada por medio de un *alcavó* en su tramo final hasta una balsa que servía de depósito. Su estado de conservación es bueno.

11. Molí de Torrò, azud y fuente: molino harinero, construido a finales del s. XVII, en la margen derecha del río. Presentaba planta rectangular con fachada sencilla y cubierta a doble vertiente. Es en 1764 cuando sabemos su pertenencia a la familia Torrò, la cual da nombre a la construcción. A escasos metros del molí se encuentra el azud que embalsa el agua para desviarlo a una rueda hidràulica. La fuente de un caño que deposita el agua en una pila pequeña rectangular se situa en una de sus paredes. El estado de conservación es malo, en ruinas, solo se conservan las bóvedas bajo las que se ubicaban las muelas.

12. Balsas de decantación y *alcavó* del Molí de Sol: balsas de planta rectangular de grandes dimensiones construidas en 1856, sitas en la margen derecha del río. Son un conjunto de depósitos donde se produce la sedimentación de las partículas en suspensión de agua de forma muy lenta. El *alcavó* o minado es una galería subterránea excavada en la piedra de unos cuatrocientos metros de longitud. Su estado de conservación es bueno.

13. Molí de Sol o Blanco y Negro, y chimenea: molino situado en la margen derecha del río. Es edificado en 1856 dedicándose, casi sin interrupción, a la elaboración de papel de fumar. A finales del siglo XIX se convierte en uno de los centros productores de papel fumar y libritos más importante de España. Se integra en 1934 en Papeleras Reunidas, SA, cerrando en el año 1964. El primitivo cuerpo principal del molino presenta una estructura armoniosa y elegante, observando la tipología clásica en este tipo de edificaciones. La fachada principal, en el lado opuesto al río, presenta una planta baja dedicada a oficinas y viviendas, ampliada más tarde hacia poniente con una edificación de menor altura y una terraza acristalada limitada con barandilla construida en sillares esculpidos con la denominación del molino: Blanco y Negro. También hacia el norte se añadieron nuevas edificaciones para ubicar la clasificación y preparación de primeras materias, taller mecánico, serrería y ermita, entre otras. En la fachada recayente al río se observan dos plantas, más el semisótano, lugar donde se elaboraba el papel a mano y se situaba la rueda hidràulica, posteriormente destinada a contener las pilas holandesas, y otra a nivel inferior, de construcción posterior para albergar la máquina continua. El molino contó además con una chimenea de planta circular sustituida por la actual de planta cuadrada escalonada. El estado de conservación del cuerpo principal del molino es bueno, no así el de las edificaciones anexas.

14. Acueducto del Molí del Pont: acueducto sobre el río, construido en 1877 cercano al molí de Sol. Las aguas que salen del molí de Sol salvan el cauce del río por medio de un acueducto, realizado con sillería, siguiendo la acequia por la margen izquierda hasta el Molí del Pont. Su estado de conservación es regular.

15. Molí del Pont o La Innovadora, chimenea, *alcavó* y fuente: molino situado en la margen izquierda del río. Edificado en 1877 adjunto al antiguo emplazamiento del molino harinero levantado en 1758. Integrándose más tarde en Papeleras Reunidas, SA, y cerrando en 1964. Consta de planta semisótano con techo abovedado. La planta baja

draps i la vivenda, mentre que les dos plantes superiors es destinaven a l'assecatge del paper. A la part nord s'instal·la posteriorment la caldera de vapor, que encara es conserva. A llevant es va alçar, annexa, una altra nau per a les tines holandeses, i a ponent, exempta, una altra nau com a magatzem del paper acabat. El molí té a més una notable xemenera de planta troncocònica. El molí del Pont no té assut propi per a derivar l'aigua, que arreplega directament de l'eixida del molí de Sol. Poc abans d'arribar al molí, dos alcavons fets en la part superior de la séquia del molí, a l'assagador de Perolitet, en l'antic camí de Biar, proporcionaven aigua neta. La font es troba en una de les parets del molí. El seu estat de conservació és bo.

16. Molí de l'Espenta o de l'Estrassa o molí de Sant Jordi, alcavó: molí situat al marge esquerre del riu. Construït en 1863, es coneix popularment com a molí de l'Espenta, perquè va ser parcialment arrossegat en una de les riades del Vinalopó. No va tindre assut propi, sinó que l'aigua li arribava per mitjà d'un alcavó que partia del molí del Pont. Immoble de planta rectangular amb semisoterrani voltat, planta baixa i primera per a l'assecatge del paper. Al semisoterrani, amb una estructura de cobertes amb voltes, se situava la roda hidràulica i es fabricava el paper. La planta baixa, construïda amb jàsseres i bigues, era el lloc on se seleccionava el drap. La primera planta construïda estava coberta amb teules a dos vessants, amb l'interior de fusta i canyís, i servia per a penjar i assecar els fulls de paper. A l'edificació principal es van anar afegint annexos en la part nord. Al començament produïa paper d'estrassa i posteriorment va passar a l'elaboració de paper de fumar. L'alcavó o galeria subterrània porta l'aigua des del molí del Pont fins al molí de l'Espenta. El seu estat de conservació és roïn, en ruïnes.

5. Relació d'immobles que formen el sistema hidràulic

1. Partidor i séquia del Reg Major (tram d'entrada i eixida del Partidor)
2. Molins del Partidor
3. Assut del molí de l'Ombria o de la font del Sapo
4. Séquia del molí de l'Ombria
5. Bassa del molí de l'Ombria, mina i font
6. Molí de l'Ombria
7. Assuts del molí de Serrella i llavador
8. Molí de Serrella (espai denominat cacau o infern)
9. Assut del molí de Sol o Blanco y Negro
10. Séquia del molí de Sol
11. Molí de Torró, assut i font
12. Basses de decantació i alcavó del molí de Sol
13. Molí de Sol o Blanco y Negro, i xemenera
14. Aqüeducte del molí del Pont
15. Molí del Pont o La Innovadora, xemenera, alcavó i font
16. Molí de l'Espenta o l'Estrassa o molí de Sant Jordi, alcavó

6. Normativa de protecció de l'espai etnològic

6.1. Normativa general

Article 1. De conformitat amb el que disposa l'article 35 de la Llei 4/1998, d'11 de juny, de Patrimoni Cultural Valencià, qualsevol intervenció que pretenga abordar-se en l'espai etnològic i el seu entorn de protecció requerirà l'autorització prèvia de la conselleria competent en matèria de cultura. Esta autorització s'emetrà d'acord amb els criteris establits en la present normativa, i per a allò que no s'hi preveja, per mitjà de l'aplicació directa dels criteris previstos en l'article 39 de la llei esmentada.

Totes les intervencions requeriran, per a ser autoritzades, la definició precisa del seu abast, amb la documentació tècnica que per la seua especificitat els corresponga, i amb la ubicació parcel·l·lària i el suport fotogràfic que permeta constatar la situació de partida i la seua transcendència patrimonial.

Article 2. Sense perjudi del que disposa l'article anterior, per mitjà d'un informe tècnic municipal motivat, es podrà establir que no és necessària l'autorització prèvia en les actuacions que se situen fora del present marc normatiu per falta de transcendència patrimonial, com seria el cas de les obres i instal·lacions dirigides a la mera conservació i reparació general, així com a l'equipament i la decoració interior, dels edificis situats en l'entorn de protecció i dels denominats molins

albergaba la secció de classificació de trapos y vivienda, mientras que las dos plantas superiores se destinaban al secado del papel. En la parte norte se instala posteriormente la caldera de vapor, aún conservada. A levante se levantó anexa otra nave para las pilas holandesas y a poniente, exenta, otra nave para almacén del papel terminado. El molino cuenta además con una notable chimenea de planta troncocónica. El Molí del Pont no tiene azud propio para derivar las aguas, las recoge directamente de la salida del Molí de Sol. Poco antes de llegar al molino, dos *alcavons* practicados en la parte superior de la acequia del molino, en el azagador de Perolitet, en el antiguo camino de Biar, proporcionaban agua limpia. La fuente se encuentra en una de las paredes del Molino. Su estado de conservación es bueno.

16. Molí de l'Espenta o Estrassa o molí Sant Jordi, *alcavó*: molino situado en la margen izquierda del río. Construido en 1863, se conoce popularmente como Molí de l'Espenta, porque fue parcialmente arrasado en una de las riadas del Vinalopó. No tuvo azud propio sino que las aguas le eran conducidas mediante un *alcavó* que partía del Molí del Pont. Inmueble de planta rectangular con semisótano abovedado, planta baja y primera para el secado del papel. En el semisótano, con una estructura de cubiertas con bóvedas, se situaba la rueda hidráulica y se fabricaba el papel. La planta baja construida con jácenas y vigas era el lugar dónde se seleccionaba el trapo. La primera planta construida estaba cubierta con tejas a dos aguas, con el interior de madera y cañizo, servía para colgar y secar las hojas de papel. A la edificación principal se le fueron añadiendo anexos en la parte norte. En sus inicios producía papel de estraza para pasar posteriormente a la elaboración de papel de fumar. El *alcavó* o galería subterránea lleva las aguas desde el Molí del Pont hasta el Molí de l'Espenta. Su estado de conservación es malo, en ruinas.

5. Relación de inmuebles que conforman el sistema hidràulic

1. Partidor y acequia del Reg Major (tramo de entrada y salida del partidor)
2. Molinos del Partidor
3. Azud del Molí de l'Ombria o de la Font del Sapo
4. Acequia del Molí de l'Ombria
5. Balsa del Molí de l'Ombria, minado y fuente
6. Molí de l'Ombria
7. Azudes del Molí de Serrella y lavadero
8. Molí de Serrella (espacio denominado infierno o estolda)
9. Azud del Molí de Sol o Blanco y Negro
10. Acequia del Molí de Sol
11. Molí de Torró, azud y fuente
12. Balsas de decantación y alcavó del Molí de Sol
13. Molí de Sol o Blanco y Negro, y chimenea
14. Acueducto del Molí del Pont
15. Molí del Pont o La Innovadora, chimenea, *alcavó* y fuente
16. Molí de l'Espenta o Estrassa o Molí Sant Jordi, *alcavó*

6. Normativa de protecció del espai etnològic

6.1. Normativa general

Artículo 1. De conformidad con lo dispuesto en el artículo 35 de la Ley 4/1998, de 11 de junio, de Patrimonio Cultural Valenciano, cualquier intervención que pretenda abordarse en el espacio etnológico y su entorno de protección, requerirá de la previa autorización de la conselleria competente en materia de cultura. Esta autorización se emitirá conforme a los criterios establecidos en la presente normativa, y en lo no contemplado en la misma, mediante la aplicación directa de los criterios contemplados en el artículo 39 de la citada ley.

Todas las intervenciones requerirán, para su autorización, la definición precisa de su alcance, con la documentación técnica que por su especificidad les corresponda, y con la ubicación parcelaria y el apoyo fotogràfic que permita constatar la situación de partida y su transcendència patrimonial.

Artículo 2. Sin perjuicio de lo dispuesto en el artículo anterior, mediante informe tècnic municipal motivado, se podrà derivar la no necesidad de autorización previa en las actuaciones que se situen fuera del presente marco normativo por falta de transcendència patrimonial, como sería el caso de las obras e instalaciones dirigidas a la mera conservación, reparación general, así como equipamiento y decoración interior, de los edificios situados en el entorno de protección y de los

del Partidor, i dels edificis vinculats a la zona d'acampada de l'espai etnològic.

En estos casos, l'Ajuntament comunicarà a esta administració en el termini de deu dies la concessió de la llicència municipal, a la qual adjuntarà com a mínim l'informe tècnic que es menciona en el paràgraf anterior, un pla d'ubicació i el suport fotogràfic que permeta constatar la situació de partida i la falta de transcendència patrimonial d'allò que es pretén.

Article 3. Totes les intervencions sobre els espais, els immobles ei els equipaments històrics de l'espai etnològic i el seu entorn han de contemplar les cauteles arqueològiques previstes en l'article 62 de la Llei 4/1998, d'11 de juny, del Patrimoni Cultural Valencià. En qualsevol cas les actuacions arqueològiques hauran de ser autoritzades per la conselleria competent en matèria de cultura, d'acord amb l'article 60 de mateixa llei.

Article 4. Queda proscriu la introducció d'anuncis o publicitat exterior (excepte cartells informatius dels noms i activitats dels edificis) en qualsevol de les seues acepcions que irrompa en la dita escena urbana o no urbana de l'àmbit protegit, excepte les relacionades amb activitats culturals o esdeveniments festius que, de manera ocasional, reversible i per un temps limitat, sol·liciten i obtinguen autorització expressa de la conselleria competent en matèria de cultura.

Article 5. Els camps i els camins dels àmbits protegits hauran de mantindre els talussos naturals o murets de tancament de maçoneria o pedra seca. Els tancaments hauran d'adaptar-se a les condicions de màxima permeabilitat visual i no-alteració dels components orogràfics del terreny.

Article 6. Les noves infraestructures, com les d'aprovisionament d'aigua, sempre que no perjudiquen el funcionament hidràulic dels molins, subministrament elèctric, telefonia, etc., hauran de ser soterrades, i no afectar el paisatge ni les fatxadades dels immobles de l'espai etnològic i del seu entorn de protecció.

Article 7. La normativa present es considera suficient als efectes de la conservació, la restauració i la posada en valor de l'espai etnològic i del seu entorn de protecció, i mentrestant s'eximix l'Ajuntament de Banyeres de Mariola de la redacció del pla especial requerit per l'article 39.3 de la Llei 4/1998, d'11 de juny, del Patrimoni Cultural Valencià.

6.2. Normativa de l'espai etnològic

Article 8. Els usos permesos seran tots els històricament associats al lloc, entre els quals s'inclou el residencial en els edificis existents, i els que, sent compatibles amb la posada en valor i el gaudi patrimonial de l'espai etnològic, contribuïsqen a la consecució d'estos fins.

Article 9. Béns de rellevància local

El règim d'intervencions en els béns de rellevància local relacionats en l'apartat 7 serà, fins que no s'inclouen en el Catàleg de Béns i Espais Protegits amb esta expressa tipificació protectora i este no reba la pertinent validació patrimonial, l'establert amb caràcter transitori en l'article 10 del Decret 62/2011, del Consell, pel qual es regula el procediment de declaració i el règim de protecció dels béns de rellevància local, i en les mesures protectores d'este decret.

Article 10. Els immobles i els espais primigenis constitutius de l'espai etnològic no podran ser demolits ni transformats. Tampoc podran augmentar el seu volum edificat ni s'admetran noves edificacions. Estos hauran de ser restaurats, i d'esta manera es recuperaran la fusteria, els paviments, els sòcols, els rètols comercials, tant exteriors com interiors, i les reixes. També es recuperaran les peces i les maquinàries existents dels immobles industrials. S'eliminaran els elements impropis dels edificis i espais públics, com ara instal·lacions aèries, aplacats i materials i tècniques constructives no tradicionals. Estos requeriments hauran de ser atesos en les fitxes corresponents del Catàleg de Béns i Espais Protegits esmentat en l'article anterior.

Es conservaran i es reposaran la vegetació i els arbres autòctons de ribera tractats de manera que es faça compatible l'existència del medi natural i paisatgístic propi del lloc amb el gaudi ciutadà.

Es recuperarà el sistema hidràulic segons l'ús tradicional, en especial el tram de la séquia del Molí de l'Ombria.

6.3. Normativa de l'entorn de protecció del bé d'interés cultural

llamados molinos del partidor y los edificios vinculados a la zona de acampada del espacio etnològic.

En estos casos, el Ayuntamiento comunicará a esta administración en el plazo de 10 días la concesión de licencia municipal, adjuntando como mínimo el informe técnico que se menciona en el párrafo anterior, un plano de ubicación y el apoyo fotogràfic que permita constatar la situación de partida y la falta de transcendencia patrimonial de lo pretendido.

Artículo 3. Todas las intervenciones sobre los espacios, inmuebles e equipamientos històrics del espacio etnològic y su entorno deben contemplar las cauteles arqueològicas previstas en el artículo 62 de la Ley 4/1998, de 11 de junio, del Patrimonio Cultural Valenciano. En cualquier caso las actuaciones arqueològicas deberán ser autorizadas por la conselleria competente en materia de cultura, de acuerdo con el art. 60 de misma ley.

Artículo 4. Queda proscriu la introducció de anuncios o publicidad exterior (excepto carteles informativos de los nombres y actividades de los edificios) en cualquiera de sus acepciones irrompa en dicha escena urbana o no urbana del ámbito protegido, salvo las relacionadas con actividades culturales o eventos festivos que, de manera ocasional, reversible y por tiempo limitado soliciten y obtengan autorización expressa de la conselleria competente en materia de cultura.

Artículo 5. Los campos y caminos de los àmbits protegidos deberán mantener sus taludes naturales o murets de cerramiento de mampostería o piedra en seco. Los cerramientos deberán adaptarse a las condiciones de máxima permeabilidad visual y no alteración de las componentes orogràficas del terreno.

Artículo 6. Las nuevas infraestructuras, como aprovisionamiento de agua, siempre que no perjudique el funcionamiento hidràulico de los molinos, suministro eléctrico, telefonia, etc., deberán ser enterradas, sin afectar al paisaje ni a las fachadas de los inmuebles del espacio etnològic y su entorno de protecció.

Artículo 7. La normativa presente se considera suficiente a los efectos de la conservación, restauración y puesta en valor del espacio etnològic y su entorno de protecció y en tanto se exime al Ayuntamiento de Banyeres de Mariola de la redacció del plan especial requerido por el art. 39.3 de la Ley 4/1998, de 11 de junio, del Patrimonio Cultural Valenciano.

6.2. Normativa del espacio etnològic

Artículo 8. Los usos permitidos serán todos los històricamente asociados al lugar, entre los que se incluye el residencial en los edificios existents, y los que siendo compatibles con la puesta en valor y disfrute patrimonial del espacio etnològic, contribuían a la consecució de estos fines.

Artículo 9. Bienes de relevància local

El régimen de intervenciones en los bienes de relevància local relacionados en el apartado 7 será, hasta tanto no se incluyan en el Catàleg de Bienes y Espacios Protegidos con esta expressa tipificació protectora, y este no reciba la pertinente validació patrimonial, lo establecido con caràcter transitorio en el artículo 10 del Decreto 62/2011 del Consell por el que se regula el procedimiento de declaració y el régimen de protecció de los bienes de relevància local, y las medidas protectoras de este decreto.

Artículo 10. Los inmuebles y espacios primigenios constitutivos del espacio etnològic no podrán ser demolidos ni transformados. Tampoco podrán aumentar su volumen edificado ni se admitirán nuevas edificaciones. Estos deberán ser restaurados, de esta manera se recuperarán las carpinterías, pavimentos, zócalos, rótulos comerciales tanto exteriores como interiores, rejerías. También se recuperarán las piezas y maquinarias existents de los inmuebles industriales. Se eliminarán los elementos impropios de los edificios y espacios públicos, como instalaciones aèreas, aplacados y materiales y técnicas constructivas no tradicionales. Estos requerimientos deberán ser atendidos en las fichas correspondientes del Catàleg de Bienes y Espacios Protegidos, referido en el artículo anterior.

Se conservará y repondrá la vegetació y arbolado autòctonos de ribera tratados de manera que se haga compatible la existencia del medio natural y paisajístico propio del lugar con su disfrute ciudadano.

Se recuperará el sistema hidràulico según su uso tradicional, en especial el tramo de la acequia del Molino de la Umbria.

6.3. Normativa del entorno de protecció del bien de interés cultural

Article 11. A fi de preservar el paisatge històric de l'àmbit no s'autoritzaran edificacions per a cap ús (exceptuant les permeses per l'article 13), i queden prohibits els moviments de terres i excavacions –d'incidència paisatgística–, la tala d'arbres sense autorització expressa dels organismes competents en medi ambient i cultura, l'emmagatzematge a l'aire lliure de materials i l'abocament de residus. Els edificis existents no podran augmentar el volum edificat.

Article 12. Els usos permesos seran tots els històricament associats al lloc, entre els quals s'inclou l'agrícola i el forestal, i els que siguin compatibles amb la posada en valor i el gaudi patrimonial de l'espai etnològic i la preservació dels seus valors paisatgístics, i que contribuïsquen a la consecució d'estos fins. S'autoritza el manteniment de l'ús residencial en els edificis existents.

Article 13. Les edificacions autoritzables en l'entorn de protecció són:

– Edificacions xicotetes auxiliars de les labors agrícoles o d'usos compatibles sempre que no superen els paràmetres següents:

– La superfície màxima permesa serà de 20 m² construïts per edificació, amb una parcel·la mínima d'una hectàrea.

– El nombre de plantes màxim serà d'una (la planta baixa) amb una altura de cornisa màxima de 3,50 m.

– La coberta serà plana de ceràmica sense ampits ni volades.

Article 14. L'arquitectura dels edificis de nova planta o de remodelació d'aquells no tradicionals adequarà el caràcter estètic a la tipologia i als acabats de la zona, atenent les disposicions següents:

Fatxades:

– Els buits seran de proporció vertical, i de disposició i dimensions característiques de la zona.

– Els acabats es faran amb materials tradicionals i queden descartats els que en suposen una imitació.

Article 15. La contravenció del que preveuen els articles anteriors determinarà la responsabilitat de l'Ajuntament en els termes establits en l'article 37 de la Llei 4/1998, d'11 de juny, del Patrimoni Cultural Valencià.

7. Béns de rellevància local

Els immobles que formen el sistema hidràulic enumerats en l'apartat núm. 5 tindran la consideració de béns de rellevància local i s'inclouren en el catàleg urbanístic municipal.

Artículo 11. A fin de preservar el paisaje histórico del ámbito no se autorizará edificación alguna para cualquier uso (exceptuando las permitidas por el artículo 13), quedando prohibidos los movimientos de tierras y excavaciones –de incidencia paisajística–, tala de árboles sin autorización expresa de los organismos competentes en medio ambiente y cultura, almacenaje al aire libre de materiales y vertido de residuos. Los edificios existentes no podrán aumentar su volumen edificado.

Artículo 12. Los usos permitidos serán todos los históricamente asociados al lugar, entre los que se incluye el agrícola y forestal, y los que sean compatibles con la puesta en valor y disfrute patrimonial del Espacio Etnológico y la preservación de sus valores paisajísticos y contribuyan a la consecució de estos fines. Se autoriza el mantenimiento del uso residencial en los edificios existentes.

Artículo 13. Las edificaciones autorizables en el entorno de protección son:

– Pequeñas edificaciones auxiliares de las labores agrícolas o de usos compatibles siempre que no superen los siguientes parámetros:

– La máxima superficie permitida será de 20 m² construidos por edificación, con una parcela mínima de 1 hectárea.

– El número de plantas máximo será de una (la planta baja) con una altura de cornisa máxima de 3,50 m.

– La cubierta será plana de cerámica sin antepechos ni voladizos.

Artículo 14. La arquitectura de los edificios de nueva planta o de remodelación de aquellos no tradicionales adecuará su carácter estético a la tipología y acabados de la zona atendiendo a las siguientes disposiciones:

Fachadas:

– Los huecos serán de proporción vertical, disposición y dimensiones características de la zona.

– Los acabados se realizarán con materiales tradicionales descartándose los que supongan su imitación.

Artículo 15. La contravención de lo previsto en los artículos anteriores, determinará la responsabilidad del Ayuntamiento en los términos establecidos en el artículo 37 de la Ley 4/1998, de 11 de junio, del Patrimonio Cultural Valenciano.

7. Bienes de relevancia local

Los inmuebles que conforman el sistema hidràulico, enumerados en el apartado núm. 5 tendrán la consideración de bienes de relevancia local y se incluirán en el catálogo urbanístico municipal.

ANNEX II / ANEXO II
Informació gràfica / Información gráfica

